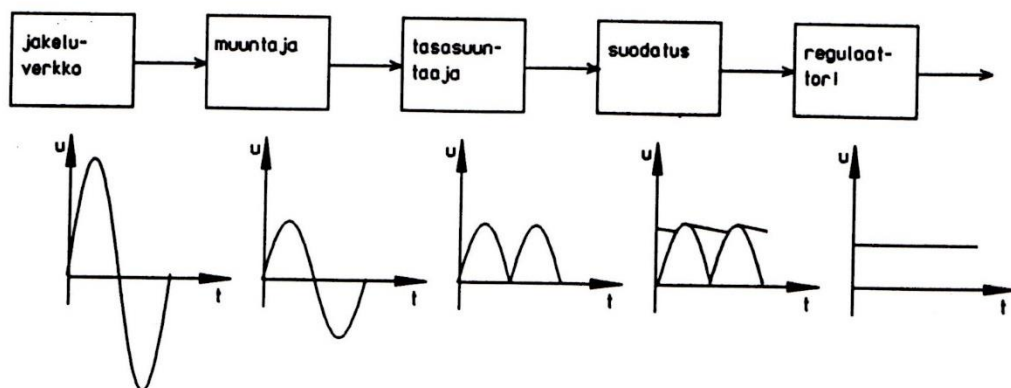

4. Regulaattori

Regulaattori piirit vakavoivat elektroniikkalaitteita syöttäviä tasajännitteitä. Syöttöjännitteet pyrkivät muuttumaan tulevan jännitteen tai kuormitusvirran vaihdellessa tai lämpötilan muuttuessa ja regulaattori korjaa näitä muutoksia. Syöttöjännite syntyy tavallisesta jakelujännitteestä. Verkko-muuntaja alentaa jännitteen ensin sopivaksi, ja sitten jännite tasasuunnataan ja suodatetaan. Lopuksi jännite tavallisesti vakavoidaan sopivalla regulaattori piirillä.

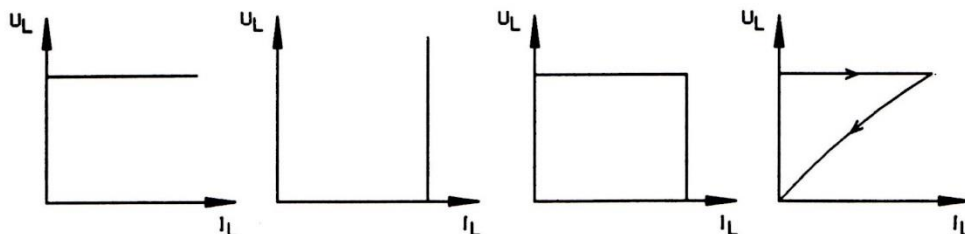
Kuva 1

Toimintamuodot

Vakiojännitelähteen antama jännite U_L pysyy samansuuruisena kuormitusvirran I_L suuruudesta riippumatta (kuva 2). Ihanteellisen vakiojännitelähteen sisäinen resistanssi on nolla.

Vakiovirtalähteen antama virta pysyy samana kuormitusresistanssin arvosta riippumatta. Ihanteellisen vakiovirtalähteen sisäinen resistanssi on ääretön.

Yhdistelmälaite toimii vakiojännitelähteenä, jos kuormitusvirran arvo on maksimiarvoa I_{Lmax} pienempi. Kun virta kasvaa maksimivirta-arvoon, laite muuttuu vakiovirtalähteeksi, joka syöttää kuormitukseen em. vakiovirran I_{Lmax} (kuva 4). Yhdistelmälaite on erityisen edullinen laboratorio-työskentelyssä, sillä virran rajoitus suojaa laitteita esimerkiksi oikosulkutapauksissa.

Kuva 2

Kuva 3

Kuva 4

Kuva 5

Elektroninen sulake (kuva 5) toimii hiukan samaan tapaan kuin yhdistelmälaite. Se antaa kuormitukseen vakiojännitteen, jos kuormitusvirta on kohtuullinen. Jos kuormitusvirta ylittää ennalta asetetun maksimivirta-

arvon I_{Lmax} , laite katkaisee jännitteen kokonaan. Laita palautuu tämän jälkeen toimintakuntoon painamalla ns. kuittausnappia.

Osan I luku 3 käsittelee vaihtojännitteen tasasuuntaamista ja suodattamista sekä kiinteälle jännitteelle tarkoitettuja regulaattoripiirejä.

Zenerdioidit jn 7800 -sarjat
7900 -sarjat

Vakiovirtalähde

Vakiovirtalähde antaa kuormitusresistanssin suuruudesta riippumatta vakiosuuruisen virran. Kuva 6 a esittää yksinkertaista vakiovirtalähdettä. Kun kuormitusvastuksen R_L virtaa yritetään lisätä, kasvaa samalla vastuksessa R_L jännitehäviö $I_L R_L$. Kun tämä jännitehäviö yhdessä transistorin kanta-emitterijännitteen U_{BE} kanssa saavuttaa zenerjännitearvon U_Z , eli

$$I_L R_L + U_{BE} = U_Z$$

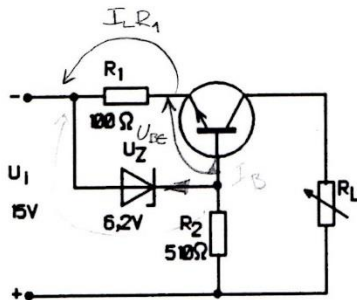
zenerdiodi alkaa sulkea transistoria. Virta I_L ei näinollen voi ylittää arvoa I_{Lmax} , jonka suuruus on:

$$I_{Lmax} = \frac{U_Z - U_{BE}}{R_L}$$

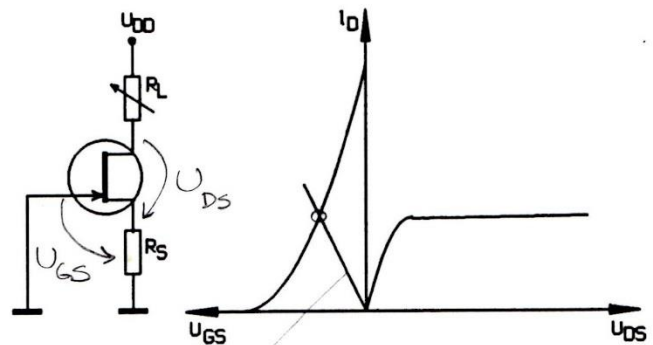
Esimerkki: Jos transistorin $U_{BE} = 0.8 \text{ V}$, kuvan 6 a kytkentä antaa

$$I_{Lmax} = \frac{6.2 \text{ V} - 0.8 \text{ V}}{100 \Omega} = 54 \text{ mA}$$

$$U_{DS} = U_{DD} - I_D R_D$$

Kuva 6 a

Kuva 6 b

Myös liitoskanavatransistori voi toimia vakiovirtalähteenä. Sen ominaiskäyrät ovat lähes vaakasuoria, jos jännite U_{DS} on muutamaa voltia suurempi (kuva 6 b). Hilajännitteen määrää kuvaan piirretty suora

$$U_{GS} = -I_D R_S$$

Tämän suoran ja siirtokäyrän leikkauspiste määrää vakiovirran arvon.

Sarjaregulaattorit ja hakkurit

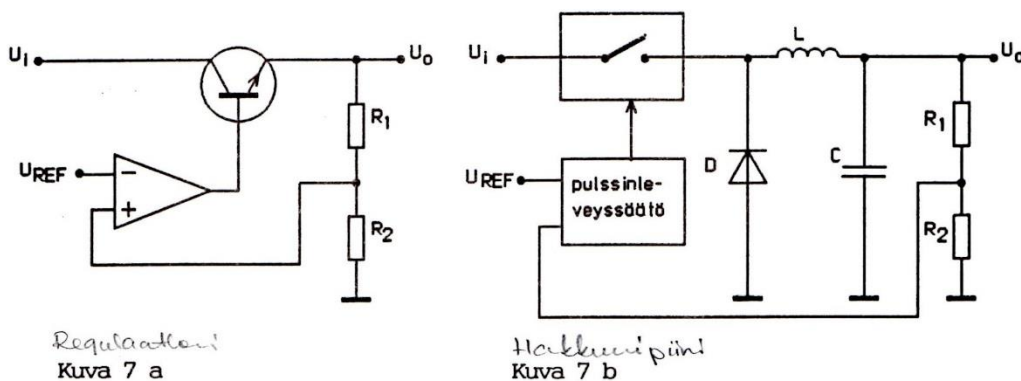
Sarjaregulaattorin tulojännite on aina lähtöjännitettä suurempi. Ylimääräinen jännite muuttuu regulaattorissa lämmöksi, ja regulaattorin lähtöjännite pysyy aina samana. Regulaattorissa on sisäinen vertailujännite U_{REF} , johon piiri vertaa lähtöjännitettä. Jos lähtöjännite muuttuu, regulaattori korjaa sen oikeaan arvoonsa (kuva 7 a).

Hakkuripiirissä on puolijohdekytkin, bipolaarinen tai kanavatransistori, joka katkoo virtaa sopivassa tahdissa. Teho varastoituu välillä kelaan ja

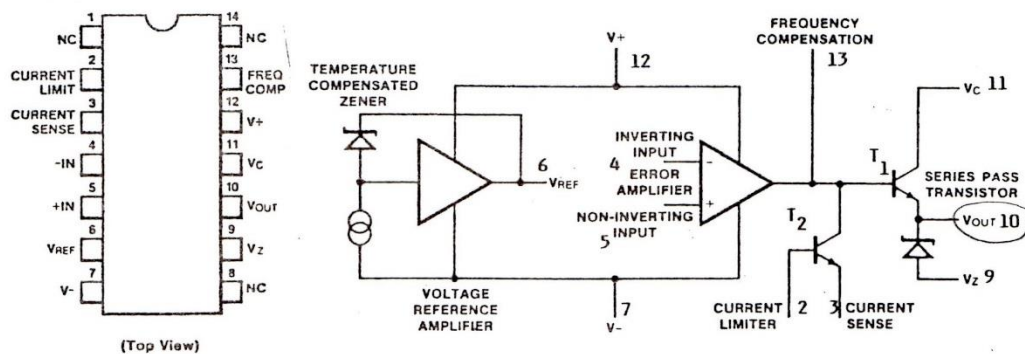
purkautuu sieltä myöhemmin käyttöön (kuva 7 b). Hakkuriregulaattorin rakenteesta riippuen lähtöjännite voi olla joko tulojännitettä pienempi tai tulojännitettä suurempi.

* Sarjaregulaattorin antama jännite on laadultaan hyvää, säätö on tarkka, ja ripple-jännite pieni. Sarjaregulaattorin hyötysuhde on huono, sillä osa tehosta kuluu hukkaan sarjaelimestä. Hakkuripiirillä on huonompi säätötarkkuus, suurempi ripple-jännite, ja lisäksi virran katkenta tuottaa häiriöitä. Hyötysuhde on oleellisesti sarjaregulaattoria parempi, jopa 80 ... 90 %, sillä hakkuriregulaattori varastoi ylimääräisen energian kelaan ja käyttää sen myöhemmin hyödyksi.

Integroidut sarjaregulaattori- piirit

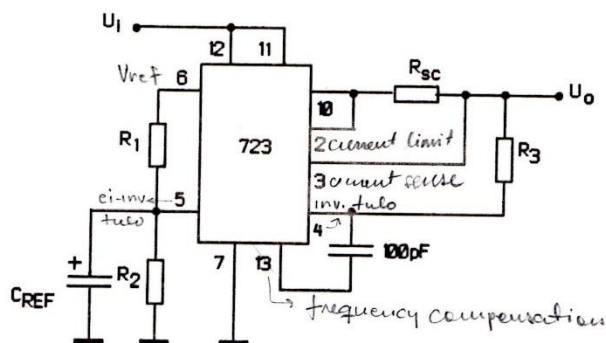
Säädettävillä sarjaregulaattori-piireillä jännitettä voi säätää laajoissa rajoissa, tavallisesti muutamasta voltista noin 40 volttiin. Joissakin piireissä säätöalue alkaa nolasta. Piirejä on saatavissa kahta perustyyppiä, toiset antavat maata vastaan positiivisen ja toiset negatiivisen jännitteen.

Kuva 8. National Semiconductor (Fairchild)

Regulaattori-piiri 723 on positiiviselle jännitteelle tarkoitettu säädettävä regulaattori. Sen lähtöjännite on säädettävissä 2 V ... 37 V välillä. Piirin tehonkestoisuus on vaatimaton, joten se ei voi yksinään antaa suuria virtoja. Ulkopuolisella tehotransistorilla virtakestoisuutta on helppo kasvattaa. Käyttäjä määrää regulaattori-piirin lähtöjännitteen ulkopuolisten vastusten avulla. Käyttäjä voi myös asettaa piirille halunsa virranrajoituksen lisävastuksella.

Kytkentä 2 v . . . 7v

$$U = \frac{R_2}{R_1 + R_2} U_{REF}$$

joka siirtyy erovahvistimen ei-invertoivaan tuloon. Lähtöjännite U_0 tulee vastuksen R_3 kautta invertoivaan tuloon. Eroahvistin ja transistori T_1 pitävät lähtöjännitteen U_0 jännitteen U suuruisena. Jos $U_0 > U$, erovahvistin ohjaa transistoria, joka laskee lähtöjännitettä. Jos taas $U_0 < U$, erovahvistin ja T_1 nostavat lähtöjännitettä. Lähtöjännitteen arvo on näinollen

$$U_O = U = \frac{R_2}{R_1 + R_2} U_{REF}$$

$$R_3 = \frac{R_1 R_2}{R_1 + R_2}$$

Regulaattoriipiiri 723 vaatii vielä invertoivan tulonavan ja kompensointinavan 13 (Comp) välille n. 100 pF suuruinen kompensointikondensaattorin. Se estää regulaattoria värähtelenästä.

Napojen 3 (Current Sense) ja 2 (Current Limit) välinen vastus R_{sc} rajoittaa regulaattori-kytkennän virran sopivaan maksimiarvoon. Koko lähtövirta kulkee tämän vastuksen läpi ja aiheuttaa siinä jännitehäviön

$$U_{sc} = I_o R_{sc}$$

Kun tämä jännitehäviö ylittää n. 0,7 V arvon, transistori T_2 alkaa johtaa ja sen kollektorin jännite laskee lähelle maan potentiaalia. Silloin transistori T_1 , jonka kanta on yhteydessä T_2 :n kollektoriin, sulkeutuu ja piirin lähtövirta kuristuu. Regulaattori-kytkennän maksimivirta on

$$I_{omax} = \frac{0,7 \text{ V}}{R_{sc}}$$

Esimerkki: Mitoitetaan kuvan 9 mukainen regulaattori-kytkentä, joka antaa 5 V jännitteen ja korkeintaan 50 mA virran. Kytkennän lähtöjännite on

$$U_o = \frac{R_2}{R_1 + R_2} U_{REF}$$

josta tulee resistanssilausekkeelle arvo

$$\frac{R_2}{R_1 + R_2} = \frac{U_o}{U_{REF}} = \frac{5 \text{ V}}{7,15 \text{ V}} = 0,70$$

Vastuksen R_2 arvoksi voi valita esim. 5,1 kΩ, jolloin vastuksen R_1 arvo ratkaistaan yhtälöstä

$$R_1 + R_2 = \frac{R_2}{0,70} = \frac{5,1 \text{ k}\Omega}{0,70} = 7,3 \text{ k}\Omega$$

$$R_1 = 7,3 \text{ k}\Omega - 5,1 \text{ k}\Omega = 2,2 \text{ k}\Omega$$

Vastuksen R_3 arvon voi valita vapaasti, mutta edullisinta on valita

$$R_3 = \frac{R_1 R_2}{R_1 + R_2} = \frac{2,2 \text{ k}\Omega \cdot 5,1 \text{ k}\Omega}{7,3 \text{ k}\Omega} = 1,5 \text{ k}\Omega$$

Virranrajoitusvastus on

$$R_{sc} = \frac{0,7 \text{ V}}{I_{omax}} = \frac{0,7 \text{ V}}{50 \text{ mA}} = 14 \Omega$$

Jos kytkennän on annettava varmasti em. 50 mA maksimivirta, RETMA-sarjasta on valittava lähinnä pienempi arvo, eli 5 % sarjasta 13 Ω, jolloin maksimivirta ylittää hiukan 50 mA arvon.

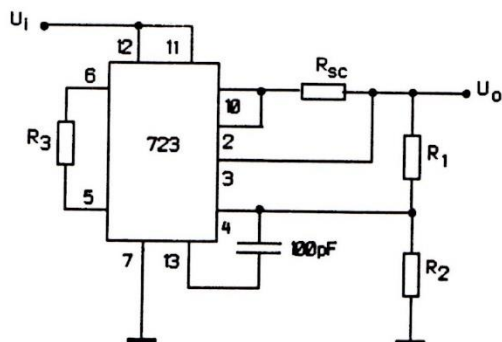
Virranrajoituksesta tulee säädettävä, jos R_{sc} :n tilalla on potentiometri. Jos myös lähtöjännitettä pitää voida säätää, vastusten R_1 ja R_2 tilalla on käytettävä potentiometriä.

KytKentä 7 ... 37V

Kuvan 10 esittämä kytkentä antaa 7 V ... 37 V jännitteitä. Vertailujännite U_{REF} tulee sellaisenaan vastuksen R_3 kautta erovahvistimen ei-invertoivaan tuloon, ja jännitteenjakaja R_1 , R_2 muodostaa lähtöjännitteestä U_O invertoivaan tuloon jännitteen

$$U = \frac{R_2}{R_1 + R_2} U_O$$

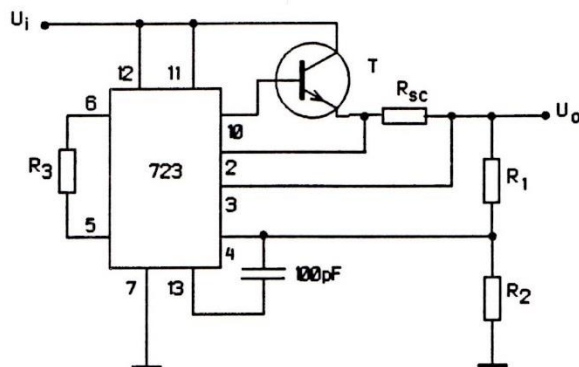
Kuva 10

Jännitteen U tulee nyt olla vertailujännitteen suuruinen. Jos jännitteet eroavat toisistaan, erovahvistin ja transistori T_1 ohjaavat lähtöjännitettä niin, että em. yhtäsuuruus saavutetaan. Lähtöjännite on siten:

$$U_O = \frac{R_1 + R_2}{R_2} U_{REF}$$

Jos vastuksen R_1 tilalla on potentiometri, lähtöjännitettä voi säätää. Virranrajoitus toimii tässä kytkennässä samalla tavoin kuin edellä.

Vakavointipiiriin 723 tehonkesto on vaatimaton, mallista riippuen 0,6 W ... 1 W. Piiristä ei voi sen vuoksi saada suurta lähtövirtaa. Tehonkesto kasvaa, jos regulaattori pannaan ohjaamaan tehotransistoria, jonka kautta suurin osa virrasta kulkee. Kuvan 11 kytkennässä regulaattori ohjaa tehotransistorin T kantavirtaa ja lähtövirta tulee transistorin

Kuva 11

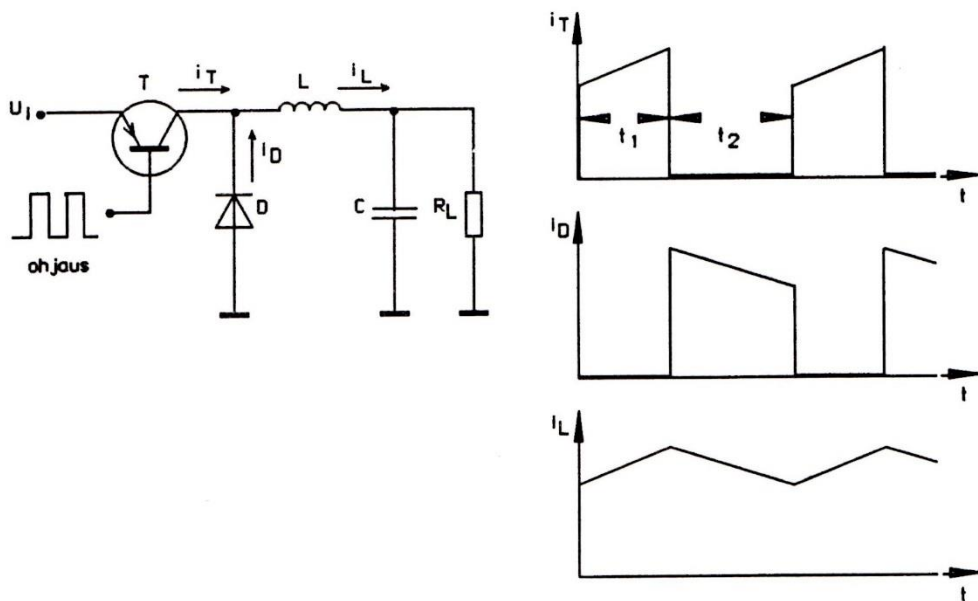
emitteristä. Lähtöjännite voi vaihdella kuten edellisessäkin kytkennässä 7 V ... 37 V välillä. Virranrajoitus toimii samalla tavoin kuin edellä. Jos jännitehäviö vastuksessa R_{SC} ylittää 0,7 V, piiri sulkee transistorin T ja lähtöjännite alkaa laskea.

Hakkuriregulaattorit

Hakkuriteholähteiden hyötysuhde on normaalien sarjatyypisten regulaattorien hyötysuhdetta korkeampi. Lämpöä kehittyy vähemmän ja laite mahtuu pienempään tilaan. Sopivalla suunnittelulla on mahdollista päästä jopa 80 ... 90 % hyötysuhteeseen. Hakkurilaitteiden säätötarkkuus on huonompi kuin tavallisissa sarjatyypisissä regulaattoripiireissä, ripple-jännite on suurempi ja lisäksi hakkureissa syntyy suurtaajuisia häiriöitä.

Buck-regulaattori

Buck-regulaattorissa (step-down-regulaattorissa) lähtevä jännite on tulevaa jännitettä alempi. Kytkimenä toimiva transistori T on vuorotellen kyllästys- ja estotilassa (kuva 12). Transistori johtaa ajan t_1 , jolloin virta kulkee kelan L kautta kondensaattoriin C ja kuormitusvastukseen R_L . Diodi D (Free-Wheeling-Diode) on tässä vaiheessa estotilassa. Kelaan

Kuva 12

varautuu energiaa. Kun transistori siirtyy estotilaan ajaksi t_2 , kelaan varastoitunut energia vapautuu ja kela syöttää kondensaattoriin ja kuormitukseen virtaa. Tässä vaiheessa diodi D avautuu ja päästää virran purkautumaan kelasta eteenpäin. Kuormitusvastuksen saama virta on transistorin virran i_T ja diodin virran i_D summa.

$$i_L = i_T + i_D$$

Buck-regulaattorin hyötysuhde tavallisen sarjaregulaattorin hyötysuhdetta parempi, sillä energia varastoituu siinä välillä kelaan mutta sarjaregulaattorissa ylimääräinen energia muuttuu lämmöksi.

Buck-regulaattorin lähtöjännite on tulojännitettä alempi, ja sen arvo

riippuu regulaattorin pulssisuhteesta:

$$U_L = \frac{t_1}{t_1 + t_2} U_i$$

Jännitteen säätö on helppo toteuttaa pulssin leveyttä muuttamalla.

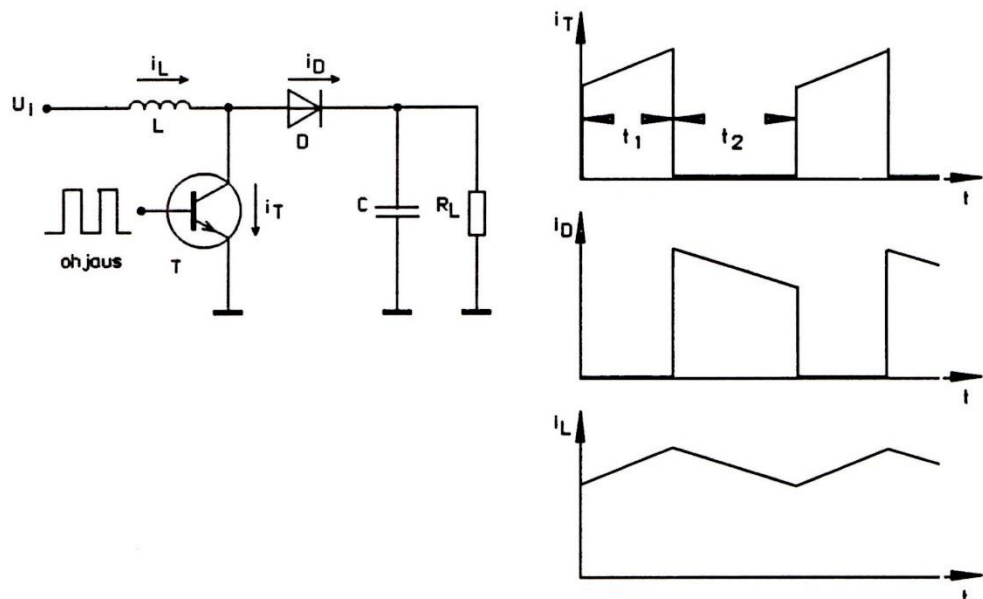
Boost-regulaattori

Boost-regulaattori (step-up-regulaattori) antaa tulojännitettä suuremman lähtöjännitteen. Transistori T siirtyy tässäkin vuorotellen kyllästystilaan ja estotilaan (kuva 13). Transistori johtaa ajan t_1 , jonka kuluessa virta i_T kulkee kelan L ja transistorin kautta maahan. Energia varautuu tänä aikana kelaan. Transistori siirtyy sitten ajaksi t_2 estotilaan, kelan energia purkautuu diodin D kautta kondensaattoriin C ja kuormitusvastukseen R_L . Jakson t_1 aikana kuormitusvastus saa virtaa kondensaattorin varauksesta, jolloin kondensaattorin jännite alenee jonkin verran.

Boost-regulaattorin lähtöjännite on tulojännitettä korkeampi:

$$U_L = \frac{t_1 + t_2}{t_2} U_i$$

Jännitteensäätö on tässäkin mahdollista toteuttaa muuttamalla pulssin leveyttä.

Kuva 13

Hakkuripiiri 3524

Hakkuripiiri 3524 riittää pienitehoisen regulaattorin toteuttamiseen sellaisenaan, ja suuritehoisia laitteita sillä voi toteuttaa tehotransistoreita käyttäen. Piiri soveltuu sekä buck- että boost-tyyppisten hakkureiden ohjaimeksi. Piirin toimintataajuuden määräävät ulkoiset komponentit, ja se voi vaihdella 120 Hz ... 300 kHz välillä. Piirillä on useita valmistajia.

usein yli 20 kHz, jolloin hakkuri ei anna häiritsevää ääntä. Diodin elpymisajan t_{rr} tulisi olla mahdollisimman lyhyt, mielellään alle 100 ns. Kelan induktanssin tulee varsinkin boost-regulaattorissa olla riittävä, jotta sen virta ei ennäytä rynnätä liian suureksi aikana t_{ON} , jolloin transistori johtaa.

Induktanssin voi laskea lausekkeesta

$$L \geq \frac{U_i t_{ON}}{\Delta I_L}$$

missä ΔI_L on kelan virran vaihteluvarvo ja t_{ON} aika, jonka transistori on johtavana. Kelan sydämeiksi sopii pot-core-tyyppinen ferriittisydän, jossa on ilmarako. Ilmarako estää sydämen kyllästymisen.

Suodatuskondensaattorin tulee olla riittävän nopea toimiakseen kytkentätaajuudella. Sopivia ovat tantaalielkot.

Vakavointipiirien ominaisuuksia

Regulaattoripiirin on pidettävä lähtöjännite samansuuruisena olosuhteiden vaihteluista riippumatta. Piirien tehokkuutta kuvaavat ns. vakavointikerroimet:

Tulovakavointikerroin S_U ilmoittaa, miten hyvin regulaattori vakavoi tulojännitteessä esiintyvät vaihtelut

$$S_U = \frac{\Delta U_o}{\Delta U_i}$$

Sisäinen resistanssi R_O kertoo, miten kuormitusvirran vaihtelu muuttaa lähtöjännitettä:

$$R_O = \frac{\Delta U_o}{\Delta I_L}$$

Lämpötilakerroin S_T kertoo, miten ympäristön lämpötilan vaihtelut vaikuttavat lähtöjännitteeseen:

$$S_T = \frac{\Delta U_o}{\Delta T}$$

Lähtöjännitteen kokonaismuutos on eri tekijöistä aiheutuvien muutosten summa. Lähtöjännitteen lopullinen muutos on siten:

$$U = S_U \Delta U_i + R_O \Delta I_L + S_T \Delta T$$

Esimerkki: Regulaattoripiiri 723 toimii kytkennässä, jossa lähtöjännite $U_o = 5V$ ja tuleva jännite U_i muuttuu 12 voltista 15 volttiin. Lähtöjännitteessä näkyy valmistajan mukaan (ks. datalehti) korkeintaan muutos, joka on 0,1% tulevan jännitteen muutoksesta. Kun tulevan jännitteen muutos on 3 V, lähtevän jännitteen muutokseksi tulee

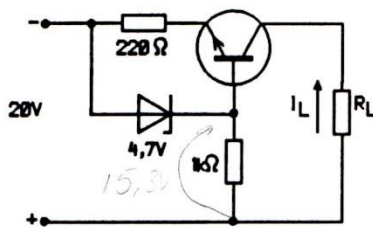
$$U_o = \frac{0,1}{100} \cdot 5V = 5mV$$

Tulovakavointikerroin on siten

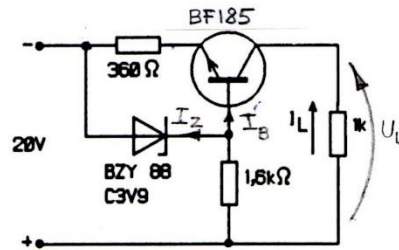
$$s_U = \frac{U_o}{U_i} = \frac{5 \text{ mV}}{3 \text{ V}} = 0.0017$$

Harjoitustehtäviä

- A. 4 - 1. Määrmä oheisen kytkennän virta I_L , kun a) $R_L = 270 \Omega$ ja b) $R_L = 1 \text{ k}\Omega$. Transistorin $U_{BE} = 0.8 \text{ V}$. (a. 17.7 mA ja b. 16 mA)
- C. 4 - 2. Määrmä oheisessa kytkennässä virrat I_Z , I_B ja I_L . ($I_Z = 10 \text{ mA}$, $I_B = 24 \mu\text{A}$ ja $I_L = 9.5 \text{ mA}$)

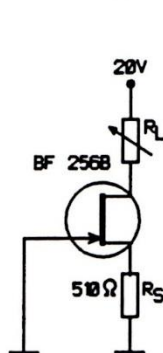

teht. 4 - 1

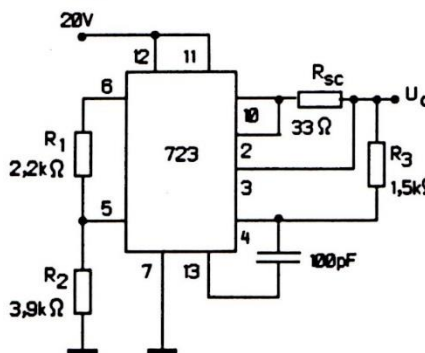

teht. 4 - 2

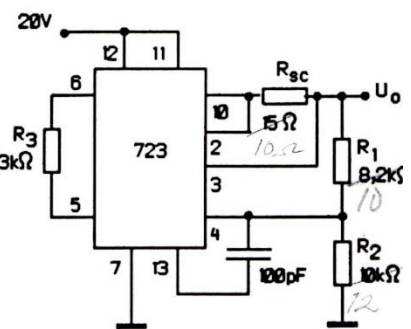
- * B. 4 - 3. Määrmä oheisen kytkennän virta I_L , kun R_L on a) 1 kΩ, b) 2.2 kΩ ja c) 10 kΩ. (a. 3.4 mA, b. 3.4 mA ja c. < 3.4 mA)
- * A. 4 - 4. Määrmä oheisen vakavointikytkennän antama jännite U_L ja maksimilähtövirta I_{Lmax} . ($U_L = 4.6 \text{ V}$ ja $I_{Lmax} = 21 \text{ mA}$)
- * B. 4 - 5. Määrmä oheisen vakavointikytkennän antama jännite U_L ja maksimilähtövirta I_{Lmax} . Kestäväkö regulaattori tässä kytkennässä, jos sen suurin sallittu tehohäviö on 1000 mW? ($U_L = 13.0 \text{ V}$ ja $I_{Lmax} = 47 \text{ mA}$)

teht. 4 - 3

teht. 4 - 4

teht. 4 - 5

- D. 4 - 6. Käytettävissä on tasajännitelähde, joka antaa 22 V jännitteen. Suunnittele regulaattoripiiriä 723 käyttäen säädettävä jännitelähde, jonka lähtöjännitteen säätöalue on 9V ... 15 V ja maksimilähtövirran säätöalue 5 mA ... 50 mA välillä. Piirrä kytkentä.